

تحلیل فقهی ابداء زینت در فضای مجازی با تأکید بر الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت:

چالش‌ها و راهکارها

زکیه پهلوان^۱، مریم آقایی بجستانی^۲، محمد روحانی مقدم^۳

چکیده

با گسترش فضای مجازی و استفاده گسترده از شبکه‌های اجتماعی، مفاهیمی چون ابداء زینت (نمایان کردن زینت) با چالش‌های جدیدی روبه‌رو شده است. این پدیده، از منظر فقه اسلامی، دارای ابعاد گوناگون فردی، اجتماعی و فرهنگی است که نیازمند بررسی دقیق و بازتعریف در بستر شرایط نوین است. هدف این پژوهش، تحلیل فقهی ابداء زینت در فضای مجازی، با تأکید بر اصول و مبانی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت و ارائه راهکارهایی برای مواجهه با چالش‌های مرتبط است. روش پژوهش مبتنی بر تحلیل اسنادی و توصیفی-تحلیلی بوده و با بهره‌گیری از منابع فقهی معتبر، قوانین موضوعه و تحقیقات مرتبط انجام شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که فضای مجازی به دلیل ویژگی‌هایی چون گستردگی، سرعت انتقال اطلاعات و ناشناسی، می‌تواند به بستری برای نقض احکام شرعی و ارزش‌های اسلامی تبدیل شود. این موضوع به‌ویژه در زمینه ابداء زینت و نحوه رعایت حجاب اسلامی در این فضا، چالش‌های مهمی را به وجود آورده است. پژوهش حاضر، راهکارهایی چون ارتقای سواد رسانه‌ای، تقویت نظام ارزشی بر مبنای آموزه‌های اسلامی، ایجاد قوانین بازدارنده و حمایت از فناوری‌های بومی مطابق با الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت را پیشنهاد می‌دهد. این راهکارها می‌توانند در کاهش آسیب‌ها و تقویت فرهنگ استفاده صحیح از فضای مجازی مؤثر باشند. در نهایت، تأکید بر مسئولیت فردی و اجتماعی کاربران، نقش کلیدی در تحقق الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت و پاسداری از ارزش‌های اخلاقی و دینی ایفا می‌کند.

واژگان کلیدی:

رضایت شغلی، دوشغله بودن، تعهد سازمانی، رضایت شغلی، نقش میانجی، الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی

۳۵

دوره ۱۳، شماره ۳، پیاپی ۳۵
پاییز ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۳-۸-۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۳۰-۶-۱۴۰۴

صص: ۱۲۶-۱۱۱

شابا چاپی: ۵۵۹۹-۲۲۲۲

رتبه علمی

ب

بررسی صحت گواهی در:
JOURNALS.MSRT.IR

۱. دانشجوی دکتری، الهیات و معارف اسلامی فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد سمنان، سمنان، ایران

۲. دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد سمنان، سمنان، ایران، (نویسنده مسئول)، z.pahlevan6164@yahoo.com

۳. دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد سمنان، سمنان، ایران

مقدمه و بیان مسئله

در عصر حاضر، فضای مجازی به عنوان یکی از ارکان اصلی زندگی مدرن، تحولات گسترده‌ای را در الگوهای رفتاری، تعاملات اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی جوامع بشری ایجاد کرده است. این فضا، با ویژگی‌هایی نظیر دسترسی آسان، گستردگی بی‌مرز، تعاملات بی‌واسطه و امکان بازنمایی هویت‌های متنوع، بستری نوین برای بروز و ظهور رفتارهای فردی و اجتماعی فراهم آورده است. یکی از این رفتارهای نوظهور، پدیده «ابداء زینت» یا خودنمایی در فضای مجازی است که به معنای نمایش آگاهانه و هدفمند زیبایی‌ها، دارایی‌ها، سبک زندگی و سایر جنبه‌های فردی به منظور جلب توجه، تأثیرگذاری و یا کسب منافع مادی و غیرمادی در محیط‌های آنلاین تعریف می‌شود.

این پدیده، با توجه به گستردگی و نفوذ فضای مجازی در زندگی روزمره، به یک مسئله اجتماعی و فرهنگی مهم در جوامع اسلامی تبدیل شده است. ابداء زینت در فضای مجازی می‌تواند پیامدهای متعددی از جمله ترویج فرهنگ مصرف‌گرایی، تشدید رقابت‌های ناسالم، ایجاد نارضایتی و احساس کمبود در میان کاربران، و کمرنگ شدن ارزش‌های اخلاقی و معنوی را به دنبال داشته باشد. علاوه بر این، این پدیده می‌تواند زمینه‌ساز بروز آسیب‌های اجتماعی و روانی دیگری نظیر افزایش اضطراب، افسردگی، کاهش اعتماد به نفس و بروز رفتارهای پرخطر در میان جوانان و نوجوانان گردد.

در این میان، مسئله ابداء زینت در فضای مجازی از منظر فقهی نیز حائز اهمیت است. در حالی که فضای مجازی امکانات بی‌نظیری برای فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی فراهم آورده است، برخی از کاربران برای رونق کسب و کار، تبلیغ محصولات و یا اهداف دیگر، به ابداء زینت در این فضا روی می‌آورند که می‌تواند با آموزه‌های دینی و اخلاقی در تضاد باشد. آیات قرآنی نظیر «الَّذِينَ يُرَاوُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا» (نساء: ۱۴۲) و آیات ۳۰ و ۳۱ سوره نور که به موضوع پوشش و عدم آشکارسازی زینت‌ها اشاره دارند، مبنای فقهی این بحث را تشکیل می‌دهند. همچنین، در منابع فقهی، موضوعاتی همچون «تبرج» به عنوان مصادیق نزدیک به خودنمایی مورد بررسی قرار گرفته و از آن نهی شده است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵).

با توجه به اهمیت این مسئله و ضرورت ارائه راهکارهای مناسب برای کاهش آسیب‌های ناشی از آن، این مقاله به «تحلیل فقهی ابداء زینت در فضای مجازی با تأکید بر الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت: چالش‌ها و راهکارها» می‌پردازد. هدف اصلی این پژوهش، بررسی ابعاد مختلف پدیده ابداء زینت در فضای مجازی از منظر فقهی و ارائه راهکارهایی عملی برای مقابله با چالش‌های ناشی از آن، با توجه به مبانی و اصول الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت است. الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، به عنوان یک چارچوب جامع برای توسعه متوازن و پایدار در جامعه اسلامی، بر حفظ ارزش‌های دینی و اخلاقی، تقویت هویت ملی و بومی، و استفاده بهینه از ظرفیت‌های علمی و فرهنگی تأکید دارد.

اهداف و پرسش‌های پژوهش

مفهوم شناسی ابداء زینت چیست؟

مبانی و ادله فقهی و حکم ابداء زینت چیست؟

راهکارها برای مدیریت ابداء زینت در فضای مجازی چیست؟

پیشینه پژوهش

پژوهش حاضر با هدف تحلیل فقهی ابداء زینت در فضای مجازی، با تأکید بر الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، انجام می‌شود. مرور پیشینه نشان می‌دهد، مطالعات متعددی در حوزه فضای مجازی انجام شده است. آثاری مانند کتاب زمینه حقوق کاربران فضای مجازی (انصاری و عطار)، تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر مصرف‌گرایی (باصری)، راهکارهای تعمیق تربیت دینی (فقیهی و نجفی) و تأثیر فضای مجازی بر هویت فرهنگی (وکیل‌ها) وجود دارند. تاجیک و کاظمینی نیز به بررسی رابطه بین استفاده از اینترنت و تغییرات فرهنگی و دینی پرداخته و رابطه معناداری بین استفاده از اینترنت و تغییرات فرهنگی یافته‌اند، اما رابطه‌ای با تغییرات دینی مشاهده نکرده‌اند. آقابابایی و عباسی نیز به موضوع حریم خصوصی در فضای مجازی پرداخته‌اند. با این حال، هیچ یک از این مطالعات به طور خاص به تحلیل فقهی ابعاد مختلف ابداء زینت در فضای مجازی نپرداخته‌اند. از این رو، پژوهش حاضر با تمرکز بر این موضوع، سعی در پر کردن این شکاف پژوهشی و ارائه راهکارهای مبتنی بر مبانی فقهی و الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت دارد.

روش پژوهش این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی و استدلالی به صورت اسنادی و رجوع به متن و اقوال فقهاء و تقریر و نقد این نظریه‌ها صورت گرفته است.

۱. مفهوم شناسی ابداء زینت

زینت در لغت یک واژه عربی از زین و به معنای زینت باطنی مثل علم و اعتقادات خوب، زینت بدنی مثل نیرومندی و ... زینت خارجی مثل زیور و مال و ... (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۱، ۳۸۸).

زینت در آیات ۷ و ۶ سوره کهف و آیه ۸۷ سوره طه به معنای زیور و مال و وسایل زندگی بکار رفته است و از زیور فارسی اعم است.

زینت در قرآن به خدا نسبت داده شده است، مثل «زَيْنًا لَهُمْ أَعْمَالُهُمْ» (نمل، ۴). «زَيْنًا السَّمَاءِ الدُّنْيَا» (صافات، ۶) و نیز به شیطان نسبت داده شده «وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ ...» (انفال، ۴۸).

به واسطه قدرت و فرصتی که به شیطان از طرف خدا داده شده است، می‌تواند عمل زشت انسان را در نظرش نیک نشان دهد. ازینت از باب تفعّل به معنی زینت و آراسته شدن است و آن فقط یکبار در قرآن آمده است.

آنجا که خداوند می‌فرماید: «حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازْبَيَّنَتْ ...» (یونس، ۲۴) زمین زیور خود را اخذ کرد و آراسته شد.

(قرشی بنایی، ۱۴۱۲، ج ۳، ۱۹۶)

آنجا که کلمه زینت در آیات قرآن به کار برده شده، اینگونه برمی‌آید که، در معنای اول (ما یتزین به) است.

در قرآن، زینت در چند معنا به کار برده شده است؛ ۱. امری عرضی، ۲. امری ذاتی و جزء شی، ۳. امر واقعی (مادی و محسوس یا معنوی)، ۴. امری خیالی و غیر واقعی به کار برده شده است. (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۴، ۳۷۵)

حال نمونه‌هایی از آیات قرآن که در معنای زینت بکار برده شده است را به آن اشاره می‌کنیم:

«أَنَا زَيْنَا السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ» (صافات، آیه ۶). ما، آسمانها را به آرایش ستارگان بیاراستیم. این آیه در معنای زینت واقعی بکار برده شده است. در این آیه نیز زینت در به معنای زینت واقعی بکار برده شده است. «وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ» (حجرات، آیه ۷) ولكن خداوند ایمان را در نزد شما دوست داشتنی کرد و در دلها تان نیکو بیاراست. و اما در این آیه که خداوند می‌فرماید: «وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (انعام، ۴۳)» «و شیطان کارهایشان را به نظر خوب جلوه داد.» زینت در معنای زینت غیر واقعی و خیالی به کار برده شده است.

ولی زینت عرضی در آیه: «خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» (اعراف، آیه ۳۱) هنگام نماز، جامه پوشید و آرایش گیرید. و زینت عرضی مانند آیه ۶ سوره صافات که ستارگان جزئی از آسمان هستند. (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۴، ۳۷۵)

«كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ...» (انعام، ۱۰۸) «وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ...» (حجرات، آیه ۷)

زینت در این دو آیه و نظیر آنها زینت باطنی است.

«يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» (اعراف، آیه ۳۱) غرض از این آیه این است که ای اولاد آدم، لباسهای نو و زیبای خود را در نماز جمعه و نماز عید، بر تن پوشید. این معنی از امام باقر (علیه السلام) است.

برخی گفته‌اند: منظور تمام نمازهاست. عیاشی به اسناد خود روایت کرده است که امام حسن مجتبی (علیه السلام) هر وقت به نماز بر می‌خواست، بهترین لباسهای خود را می‌پوشید. علت را جویا شدند، فرمود: خدا زیباست و زیبایی را دوست دارد. من برای خدایم خود را می‌آرایم. او می‌گوید: زینت خود را نزد هر نمازی به تن کنید. دوست دارم که بهترین لباسم را بپوشم. (طبرسی، بی تا، ج ۹، ۷۸)

مفسران زینت را به سه معنا تفسیر کرده‌اند: ۱. زینت طبیعی (اندام زیبای زن) در حالی که اطلاق در این معنا کمتر است. ۲. محل زینت زیرا نمایان کردن زینت مانند انگشتر، بازوبند، گوشواره و... به تنهایی معنی ندارد و اگر اشکالی بر آن مترتب شود مربوط به موضع زینت‌ها یعنی دست‌ها و گوش‌هاست. ۳. زینت آلات در حالی که بر محل زینت یعنی روی بدن قرار گرفته باشد، و مشخص و واضح است که آشکار کردن آن همراه با آشکار کردن بدن است که زینت بر آن قرار دارد.

«حق این است آیه طبق ظاهر تفسیر شود بنابراین زنان حق ندارد زینت‌هایی که به طور معمول پنهان است را آشکار سازند هر چند اندامشان دیده نشود. از این رو لباس‌های زینتی را که در زیر لباس عادی یا چادر می‌پوشند مجاز نیست آشکار کنند، چرا که قرآن از ظاهر ساختن چنین زینت‌هایی نهی کرده است.» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۱۴، ۴۳۹)

اما ابداء همانگونه که در آیات ۳۳ و ۲۸۴ بقره بیان شده است؛ به معنای نمایان ساختن، در برابر پنهان داشتن است.

۲. مبانی فقهی و حکم ابداء زینت در فضای مجازی

در این قسمت به بررسی ادله و مبانی فقهی ابداء در فضای مجازی پرداخته و تکلیف کاربران با توجه به این مبانی روشن می‌گردد.

۱،۲. ادله قرآنی و روایی

«...وَلَا يُدْرِنَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ...»

... «و زینت خویش را جز آنچه آشکار است آشکار نسازند و باید که روپوش هایشان را به گریبان‌ها کنند و زینت خویش را نمایان نکنند مگر برای شوهرانشان... و مبادا پای خویش را به زمین بکوبند تا آنچه از زینتشان که پنهان است ظاهر شود ای گروه مؤمنان همگی به سوی خدا توبه برید شاید رستگار شوید» (نور، آیه ۳۱-۳۰)

کلام در جمله «و قل للمؤمنات...» همان است که در جمله «قل للمؤمنین...» گذشت. بنابراین آنچه که نگاه به آن برای مردان جایز نیست، در مورد زنان نیز صدق می‌کند، و بر آنان هم واجب است که عورت خود را از بیگانه (چه مرد و چه زن) بپوشانند. و اینکه فرمودند: و نیز بر زنان لازم است که سر و گردن و سینه و دست و دیگر جایگاه‌های زینت. زیور خویش را جز آنچه به طور طبیعی آشکار است برای مردان بیگانه هویدا نسازند.

در این آیه زنان باایمان از آشکار کردن ابداء زینتهای خود، جز آنچه که به ناچار آشکار می‌شود، بازداشته شده‌اند. (طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۱۵، ص ۱۵۶).

ابداء: اظهار بدو: ظهور بداء: تغییر رای مثل: «وَبَدَأَ لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا» (جائیه ۳۳) و زشتیهای کردارشان برایشان آشکار شد. (طبرسی، بی تا، ج ۷، ۱۹۵)

و اما اینکه فرمود: «و لایبدین زینتهنّ الا ما ظهر منها» کلمه ابداء در معنای اظهار است و مراد از زینت زنان، مواضع زینت است، زیرا آشکار ساختن خود زینت مانند انگشتر و دست بند حرام نیست، پس مراد از اظهار زینت، اظهار محل و جایگاه آنها است. (طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۱۵، ۱۵۶) این بیان آیه شریفه به پوشیده داشتن سر و گردن و سینه و دست یا مکان‌هایی که زر و زیورها در آنجا قرار می‌گیرد سفارش کرده است، نه به خود زر و زیور چرا که به خود زیورآلات، اگر در دست و بازو و دیگر جایگاه‌های خود نباشد می‌شود نگاه کرد.

برخی برآنند که زینت و زیور، بر دو بخش قابل تقسیم است: زینتهای آشکار و زینتهای نهان، زینتهایی که به طور طبیعی هویدا است، پوشاندن آنها لازم نیست و بدون تیت هوس آلود می‌توان به آنها نگریست اما زینتهای نهانی را باید پوشاند.

۲،۲. حکم ابداء زینت

از آنجا که ارتباط در فضای مجازی به صورت تصویر و فیلم می‌باشد، باید مبانی فقهی ابداء زینت به صورت فیلم و عکس بررسی شود و تکلیف کاربران در این زمینه مشخص شود که آیا می‌توان احکام را به همان صورت عینی تطبیق بر فیلم و عکس داد.

با توجه به این موارد دلیل‌هایی را که می‌توان بر تصویر تطبیق داد مورد بررسی قرار می‌دهیم:

۱،۲،۲. توسعه موضوع در تمام قسمت‌های حکم

در دنیای امروز، انتشار تصاویر و ویدیوهای زنان با آرایش و زیورآلات گوناگون در فضای مجازی به عنوان مصداقی از ظاهر کردن تلقی می‌شود. این عمل، بدن را به صورت تصویری آشکار می‌سازد و دیگر زیورآلات آن پوشیده نیست. استدلال شده است که همان‌طور که در جمله اکرم العالم می‌توان ابعاد مختلفی از اکرام را در نظر گرفت، در آیه مربوط به ابداء زینت نیز می‌توان دو نوع زینت را مد نظر قرار داد: یکی ظاهر کردن بدن به صورت عینی و آشکار و دیگری نمایش تصاویر یا ویدیوهای جذاب از بدن در فضای مجازی. بر این اساس، استدلال می‌شود که احکام مربوط به نگاه به بدن زن، در مورد نگاه به تصاویر و فیلم‌های او نیز صادق است.

با این حال، این استدلال و تطبیق آن بر مثال‌های ارائه شده با اشکالاتی مواجه است. زیرا در مثال‌ها، موضوعات متفاوت هستند و نمی‌توان آن‌ها را مستقیماً با یکدیگر مقایسه کرد. بررسی دقیق‌تر نشان می‌دهد که نهی در مثال‌ها در واقع نهی از ابداء زینت است. در اینجا، زینت به معنای اسم مصدری است و به معنای آرایش و زیبایی‌هایی است که بدن با آن‌ها آراسته می‌شود. اما در جمله اکرم العالم، موضوع اکرام در بخش‌های مختلف آن، تفاوت ماهوی ندارد. بنابراین، مقایسه این دو مثال، قیاسی مع‌الفارق است و نمی‌توان احکام مربوط به نگاه به بدن زن را مستقیماً به نگاه به تصاویر و فیلم‌های او تعمیم داد.

بر این مبنای گسترش موضوع به تصویر و عکس نیاز به دلیل دیگر دارد. و یا این دلیل نمی‌توان اثبات کرد که شارع قصد داشته زینت‌ها به صورت عکس و تصویر نیز ظاهر شود. دلایلی مانند حکمت جعل پوشش درباره تصویر نیز صدق می‌کند. جعل پوشش درباره تصویر نیز صدق می‌کند.

با توجه به آنکه تصویر جانشین موضوع است در صورتی که موضوع (تصویر) نباشد از آن حکایت می‌کند و همانگونه که آشکار ساختن بدن زن برایش حرمت دارد، نمایان کردن بدن در تصویر نیز جایز نبوده و نگاه به آن حرمت دارد. زیرا موضوع واجب بودن پوشش برای زنان در تعدادی از روایات عبارت است از آنچه که توصیف‌کننده زینت‌های زن است. (مشکات، ۱۳۸۱، ج ۳۱، ۲)

اما دلیلهایی که می‌توان در مورد جایز نبودن به خاطر آوردن بدن زن شناخته شده یعنی (آنچه که توصیف‌گر زینت‌های زن است) در ذهن است بیان کرد؛ ۱. آیه حجاب در سوره نور ۲. روایت جابر بن یزید جعفی.

یکی از دلایلی که می‌توان برای عنوان فراگیر: (آنچه که نمایان‌نگر زیبایی‌های زن است) به آن استدلال کرد، قسمت پایانی آیه ۳۱ سوره نور است، که از زنان با ایمان خواسته شده است: «پاهای خود را بر زمین نکوبند، تا زینت‌های پنهانی آنها مشخص نشود»، در زمان نزول آیه، زنان به پاهای خود خلال و... می‌بستند و به هنگام راه رفتن صدا از آن بلند می‌شد در آیه، زنان مؤمن از این کار بازداشته شده‌اند و همچنان که زنان مومن در ابتدای آیه از ظاهر کردن زینت بازداشته شده‌اند از آگاه کردن و بیان زیور نیز نهی شده‌اند. این مطلب همچنان که درباره زیورها صدق می‌کند، درباره بدن به گونه رساتری صادق است.

مطابق با آیه حجاب، درک حسی زینت، از طریق ادراک صوت خلخال و یا خود شیء زینتی حاصل می‌شود. این سطح از ادراک در مرحله حسی، صرفاً یک انفعال و اثرپذیری حسی است. با این وجود، ادراک بدن همراه با وسیله زینتی، مانند ساق پا در حالی که خلخال بر آن قرار دارد، فراتر از ادراک صرفاً حسی بوده و به مثابه یک اختراع و خلق ذهنی تلقی می‌شود. این نوع ادراک در سطح تخیل رخ داده و متضمن به خاطر آوردن تصویری است که در حافظه [خیال] فرد وجود دارد. زمانی که این فرایند یادآوری بر اساس اراده و خواست فرد صورت پذیرد، مصداقی از کشف ذهنی خواهد بود. در این حالت، فرد از طریق بازیابی اطلاعات ذخیره شده در ذهن [خیال]، به کشف آگاهی‌های پیشین ناآشنا می‌گردد. بر این مبنا، آفرینش و پدیدآوری تصویر ذهنی که در آیه مورد اشاره قرار گرفته است، نیازمند فعالیت شناختی و تلاش ذهنی بیشتری است. به بیان دیگر، دستیابی به تصویر ذهنی در فرایند یادآوری، از وضوح و سهولت بیشتری برخوردار است و از این منظر، مصداق بارزتری از نهی وارده در آیه حجاب به شمار می‌رود. (مشکات، ۱۳۸۱، ج ۳۱، ۲)

محقق اردبیلی در تفسیر این آیه می‌نویسد: «و هنگامی که زنان از آشکار کردن صدای زیورها [بی که خود را به آنها آراسته‌اند] بازداشته شده‌اند، پس از آن که از آشکار کردن [خود] آنها بازداشته شده بودند، دانسته می‌شود که بازداشتن از نمایاندن جای زیورها [بدن] رساتر صورت گرفته است». (مقدس اردبیلی، بی تا، ج ۱، ۵۴۸)

چرا که آشکار کردن صدای زیور در واقع توجه شنونده را به جای زیور معطوف می‌دارد و به این اشاره دارد که نباید ابزار زینتی هنگامی که بر روی بدن قرار داده شود در معرض دید نامحرم باشد و گرنه نگاه به ابزار زینتی به خودی خود حرمتی ندارد، از این روی در این فراز از آیه به گونه‌ای رسا، از آشکار کردن بدن نیز بازداشته شده است. و برخاستن صدا، گونه‌ای حکایت‌گری از زینت و جای آن، یعنی بدن زن دارد که از مقوله صوت است و در اثر آن تصویری ذهنی از بدن آراسته شده به زینت، در ذهن شنونده نمایان می‌شود. اما اعلام‌گری در تصویر با دقت فلسفی و عقلی و با نظر مسامحی عرفی بارزتر و روشن‌تر و شدیدتر است و در واقع تصویر مصداق آشکارتر حکایت‌گری است.

بر این اساس شارع خواسته هر چیزی که به وسیله آن زینت زن اعلام می‌شود و حکایت از بدن زن می‌کند هر چند با چشم آن قسمت از بدن دیده نمی‌شود پوشیده بماند. و بازداشتن در (لایضربن) تحریمی است و در ادامه بازداشتن‌های تحریمی دیگر که در اول آیه وارد شده، آمده است و از آن جا که دلالت نهی بر حرمت بالوضع است، وحدت سیاق اقتضای تحریمی بودن نهی اخیر را دارد. بر این اساس، شنیدن چنین صدایی جایز نیست. با دقت در تفاوت استماع (گوش دادن) و سماع (به گوش خوردن) مشخص می‌شود که گوش سپردن و دقت کردن در صدا امری اختیاری می‌باشد و جایز نیست، اما وقتی صدایی به گوش فرد می‌خورد امری غیراختیاری بوده و بدون اشکال است.

با این توضیح، دایره شمول واجب بودن پوشش، برای زن گسترده‌تر شده و علاوه بر بدن، شامل هر چیزی که به روشی آگاه‌کننده بدن زن و زینت‌ها زن است نیز می‌شود. این عنوان، تصویر اصطلاحی و عکس و فیلم و همچنین تصویری که در آب افتاده

و یا بازتاب یافته در شیشه، آینه و... است را نیز شامل می‌شود. با قرار گرفتن این عنوان در حکم واجب بودن پوشش، تمام احکام نگاه که بر وجود خارجی بار می‌شود، بر آن نیز بار خواهد شد.

دلیل دوم در مورد عنوان فراگیر روایت امام صادق (علیه السلام) است که می‌فرمایند: «سزاوار نیست که زن [مسلمان] حجاب خود را در حضور زن یهودی و زن مسیحی بردارد؛ زیرا آنان برای همسران خود توصیف می‌کنند.» (حر عاملی، بی تا، ج ۱۴، ۱۳۳) برداشت اولیه از روایت مورد بحث حاکی از آن است که زن مسلمان مجاز به برداشتن پوشش خود در حضور زنان اهل کتاب نیست. این ممنوعیت، به دلیل احتمال توصیف زیبایی‌های زنان مسلمان توسط زنان اهل کتاب برای همسرانشان است. توصیف کلامی، به منزله بازنمایی و حکایت‌گری است که منجر به ایجاد تصویر ذهنی از زن و صف شده در ذهن شنونده می‌شود. از این رو، زن مسلمان نباید خود را در معرض این گونه تصویرسازی ذهنی توسط زنان اهل کتاب قرار دهد.

شایان ذکر است که اهل کتاب بودن وصف‌کننده و وصف‌شونده، فی نفسه موضوعیت نداشته و ملاک اصلی در این حکم، احتمال بازگو شدن زیبایی‌های زن مسلمان برای نامحرمان است. بر این اساس، هرگاه زن مسلمان احتمال دهد که زیبایی‌های او برای نامحرمان بازگو خواهد شد، این حکم موضوعیت خواهد یافت. در مقابل، اگر زن مسلمان اطمینان حاصل کند که توصیف کلامی از سوی زن اهل کتاب صورت نخواهد گرفت، این حکم موضوعیت نخواهد داشت.

به عبارت دیگر، عبارت «فانهن ینصفن ذلک لازواجهن» به منزله علت حکم است. بدین ترتیب، هرگاه این علت منتفی شود، حکم نیز منتفی خواهد شد و هرگاه این علت وجود داشته باشد، حکم به قوت خود باقی خواهد ماند. بر این مبنا، می‌توان استنباط نمود که اگر توصیف‌کننده زیبایی‌های زن مسلمان، حتی غیر از زنان اهل کتاب باشد، دامنه شمول حکم گسترده‌تر شده و یا بالعکس، محدودتر خواهد شد.

با توجه به اینکه توصیف کلامی از زیبایی‌های زن، به منزله نوعی حکایت‌گری است، به طور قطع و یقین، بازنمایی تصویری، بارزتر و آشکارتر بوده و از اولویت عرفی برخوردار است. در تبیین دلالت این روایت، اشکالی مطرح می‌شود مبنی بر اینکه واژه لاینبغی دلالت قطعی بر حرمت نداشته و مطابق با نظر مشهور، صرفاً دلالت بر کراهت دارد و فراتر از آن را اثبات نمی‌کند. در عین حال، گروهی از فقها نیز، لاینبغی را دال بر حرمت می‌دانند. در صورت وجود اجمال در معنای این واژه، هر دو مفهوم کراهت و حرمت منتفی شده و مقتضای اصل، برائت و جواز برداشتن حجاب در نزد زنان غیر مسلمان خواهد بود. بنابراین، بر اساس این استدلال، حرمت برداشتن حجاب با استناد به این روایت قابل اثبات نیست.

با این حال، روایت جابربن یزید، می‌تواند به عنوان مؤیدی بر این حکم تلقی شود. این روایت، عدم جواز برداشتن حجاب زن مسلمان در نزد زنان اهل کتاب را به دلیل توصیف کلامی زینت‌های او نزد دیگران تبیین می‌نماید. این توصیف زیبایی‌ها، تصویری ذهنی در شنونده ایجاد می‌کند که برای شکل‌گیری آن، تلاش و آفرینش ذهنی بیشتری نسبت به به یاد آوردن چهره فرد مورد نظر لازم است. چرا که یادآوری، از مقوله کشف بوده و حکایت‌گری آن از موضوع خارجی، آسان‌تر و روشن‌تر است.

علاوه بر این، اگر هدف، التذاذ از یادآوری فرد شناخته شده باشد، ادله حرمت نظر به زن در آن صادق بوده و همانطور که پیش‌تر بیان شد، ادله عموم تعلیل نیز این مورد را شامل می‌شود. (مشکات، ۱۳۸۱، ج ۳۱، ۳)

۲،۲،۲. توسعه احکام نظر به فضای مجازی

علاوه بر استدلال با توسعه موضوعی، به طریق دیگر نیز می‌توان این امر را تبیین کرد؛ که تفاوتی میان حکم نگاه به عکس و تصاویر زنان در بستر فضای مجازی با حکم نگاه به خود شخص وجود ندارد و با این وجود می‌توان به حکمت تشریح احکام نگاه (توسعه حکمی) نیز استدلال کرد.

در روایتی که بخشی از آن مربوط به احکام نگاه است و پاسخ نوشتاری امام رضا(علیه‌السلام) به پرسشهای محمد بن سنان در خصوص حکمت تشریح آن است که در خصوص تصویر در فضای مجازی نیز صدق می‌کند آمده است که:

«... لَا يَرُجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ الْجِلْبَابِ...»

نگاه کردن به موی زنان حرمت دارد؛ زیرا سبب برانگیخته شدن شهوت مردان می‌شود همچنین نگاه به آنچه سبب برانگیختگی شهوت می‌شود نیز حرمت دارد مگر نگاه به زنانی که در آیات قرآن فرموده است نگاه به موی زنان از کارافتاده و زنانی که امید به ازدواج ندارند در صورتی که در برابر مردان خودآرایی نکنند اشکالی ندارد. (قمی، بی تا، ج ۲، ۵۶۴-۵۶۵)

در پاسخ به این شبهه که نگاه به تصویر اشخاص در فضای مجازی که مقدار کمی از موی جلو سر خود را بیرون گذاشته‌اند چگونه برانگیزاننده شهوت است با این توضیح و تشریح از میان خواهد رفت؛ زیرا: اولاً این شبهه در مورد وجود خارجی هم صدق می‌کند و باید در احکام نگاه و پوشش در مورد وجود خارجی بحث شود و در واقع این امر در تصویر نیز پیروی خواهد کرد.

امر شارع در وجود خارجی در تصویر و عکس، ظاهر نکردن زینت است حتی نمایان کردن مقداری کمی از زینت نیز پذیرفته نیست. مگر آن چیزهایی که استثنا شده است. در واقع استثنا کردن این موارد (دست و گردی صورت). برای از بین بردن عسر و حرج است و گرنه در شرایطی که اقتضا می‌کند امکان پوشش این موارد وجود دارد، امری مطلوب است؛ شاهد این مطلب را می‌توان در سیره‌ی حضرت زهرا(سلام الله علیها) مشاهده کرد. از ایشان نقل شده است با این مضمون: برای زن، حتی بهتر است که مردی او را نبیند. (شهر آشوب، ۱۳۷۹، ۳۴۱) هر چند در سند حدیث ممکن است اشکال وارد شود اما به نظر می‌رسد، این روایت پیامی صحیح داشته؛ که زنان را برای حفظ حریم و دوری از اختلاط غیر ضروری با مردان بر حذر داشته است. زیرا زمانی که حضرت در مسجد پیامبر(صل الله) در دفاع از ولی زمان خود حضرت علی(علیه السلام) در مسجد سخنرانی می‌کند و یا روایتی که از سلمان فارسی، درباره زردی رخ حضرت از گرسنگی شدید نقل شده است که نشان می‌دهد که حضرت زهرا(سلام الله علیها) گردی صورت خود را در نزد سلمان فارسی نپوشانده است. (مجلسی، ۱۴۰۳، ۶۸).

در اسلام از میان برداشتن امر ناپسند و ناشایسته از اساس، نمونه‌هایی دارد. همچنان که یک قطره از شراب از بین برنده عقل نیست و مستی برای فرد ایجاد نمی‌کند اما در روایات مصرف حتی یک قطره از شراب نیز حرمت دارد. در واقع سر این مطلب شاید بازدارندگی و از بین رفتن این نوع گناهان از ریشه و اساس و عدم عادی سازی و از بین رفتن قبح این نوع گناهان در میان مسلمانان است. امر درباره پوشش زن به صورت کامل و به تبعیت آن در تصویر نیز چنین است.

از روایات بسیار حکمت تشریح پوشش و احکام نگاه، به دست می‌آید که همان جلوگیری از انگیزگی شهوت و جلوگیری از ارضای نامشروع جنسی (در حد نگاه) و پیامدهای آن است. متأسفانه در فضای مجازی زنان با لباس‌ها و رفتارهای خود در صدد دیده شدن و جذب مخاطب بیشتر هستند و تصاویر در فضای مجازی به صورت آنلاین و غیر آنلاین عین حقیقت وجودی افراد است که از نظر مبانی فقهی قرآن و روایات این امر جایز نیست.

ذیلا روایات مرتبط با این بحث را مورد بررسی قرار می‌دهیم:

«...ما من أحد إلا و هو یصیب حظا من الزنا...» کلینی با سند خود، از امام باقر و امام صادق (علیهم السلام) نقل کرده است که فرمودند: «کسی نیست جز این که بهره‌ای از زنا برده است؛ چرا که زنا دیدگان نگاه کردن است، و زنا دهان بوسیدن است، و زنا دست‌ان لمس کردن است، فرج آن را تصدیق کند یا تکذیب نماید. [به زنا فرج بینجامد، یا نینجامد.]» (حر العاملی، بی تا، ج ۲۰، ۳۲۶)

همچنین امام صادق (علیه السلام)، می‌فرماید:

«وَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع النَّظْرَةُ بَعْدَ النَّظْرَةِ تَزْرَعُ فِي الْقَلْبِ...» (نگاه بعد از نگاه اول، شهوت را در قلب نگاه کننده کشت می‌کند و برای به فتنه انداختن نگاه او کافی است). (قمی، ۱۴۱۳، ج ۴، ۱۸)

مفاد صحیح این است که: حکمت نهی از نگاه کردن به جهت آن است که فرد نگاه کننده از به شهوت و به فتنه گناه افتادن جلوگیری کند.

شیخ صدوق از هشام بن سالم، از عقبه، از امام صادق (علیه السلام) روایت می‌کند که حضرت فرمود: «... قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع النَّظْرَةُ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ مَسْمُومٌ مَنْ تَرَكَهَا لِلَّهِ...» نگاه تیری از تیرهای مسموم شیطان است. کسی که آن را برای خداوند عزیز و بلندمرتبه و نه برای دیگری، ترک کند، خداوند به دنبال آن ایمانی به وی خواهد داد که طعم آن را خواهد یافت. (قمی، ۱۴۱۳، ج ۴، ۱۸).

سند روایت صحیح است و مفاد آن این است که: شیطان آدمی را وسوسه می‌کند تا نگاه حرام انجام دهد و نگاه حرام، مانند تیری زهرآلود است که بر قلب انسان قرار می‌گیرد و همانگونه که تیر زهرآلود قلب را زخمی می‌کند نگاه شهوت‌آلود زمینه گناه را برای او فراهم می‌کند، و اگر فرد از این گناه دوری کند خداوند طعم نوعی از ایمان را به او خواهد داد.

در روایت دیگری از شیخ صدوق از رسول خدا (صلی الله علیه وآله) همین معنی نقل شده که آن حضرت فرمود:

«ای مردم! همانا نگاه از شیطان است. پس کسی که در اثر آن در خود چیزی یافت [انگیزش جنسی شد] با همسر خود نزدیکی کند.» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ۴۹۴)

بنابراین از آنچه که در روایات برداشت می‌شود نگاه به زنان نامحرم از روی شهوت حرام می‌باشد و در روایات از این نگاه تعبیر به زنا، چشم، کشت شهوت در قلب به واسطه نگاه و... یاد شده است، حال آنچه امروزه در فضای مجازی در قالب فیلم و عکس زنان با تصاویر زینت شده و رفتارهای مهیج به چشم می‌خورد مسلماً زمینه گناه و شهوت و ابتذال و بی‌بندباری را فراهم می‌کند.

۳. تکالیف کاربران فضای مجازی بر اساس دیدگاه فقها

فتوای مراجع بر اساس ادله قرآنی و روایی شکل گرفته است؛ فقهای امامیه نگاه کردن به تصاویر نامحرم که موجب مفسده و ریبه و تهییج شهوت و خوف افتادن در گناه شود را حرام می‌دانند. اینک تعدادی از استفتائات فقها در این خصوص را مورد بررسی قرار می‌دهیم:

حضرت امام خمینی (ره) در پاسخ به سوالی در خصوص نگاه کردن به تصویر زن نامحرم و بدون پوشش و نگاه کردن به صورت زن در تلویزیون و بین پخش تصویر آن بطور مستقیم و یا غیر مستقیم اینگونه پاسخ داده‌اند: «نگاه کردن به تصویر زن نامحرم، حکم نگاه کردن به خود زن نامحرم را ندارد، بنابراین اگر نگاه از روی لذت نبوده و خوف افتادن به گناه نباشد و تصویر هم متعلق به زن مسلمانی که بیننده آن را می‌شناسد نباشد، اشکال ندارد و بنا بر احتیاط واجب نباید به تصویر زن نامحرم که بطور مستقیم از تلویزیون پخش می‌شود، نگاه کرد ولی در پخش غیر مستقیم تلویزیونی اگر ریبه و خوف افتادن به گناه نباشد، نگاه کردن اشکال ندارد.» (خمینی و سایر مراجع، بی تا، ج ۲، ص ۹۷۱-۹۷۲)

آیت الله خامنه‌ای نیز در خصوص دیدن تصاویر زنان برهنه و نیمه برهنه در فیلم‌های سینمایی و غیره در صورتی که آنان را نشناسیم پاسخ داده‌اند: «نگاه کردن به فیلم‌ها و تصاویر، حکم نگاه کردن به اجنبی را ندارد و در صورتی که از روی شهوت و ریبه نباشد و مفسده‌ای هم بر آن مترتب نشود، شرعاً اشکال ندارد ولی با توجه به اینکه دیدن تصویر برهنه‌ای که شهوت برانگیز است، غالباً از روی شهوت بوده و به همین دلیل مقدمه ارتکاب گناه می‌شود، بنابراین دیدن آنها حرام است.» (خامنه‌ای، ۱۳۸۹، ۲۵۶)

همچنین ایشان در خصوص صحبت و شوخی با نامحرم به شکل صوتی، تصویری یا نوشتاری و نیز فالو یا لایک کردن جنس مخالف در فضای مجازی اینگونه پاسخ داده‌اند: به طور کلی ارتباط با نامحرم که مستلزم مفسده بوده و یا خوف وقوع در حرام در میان باشد. جایز نیست. (خامنه‌ای، 5,1403 www.farsi.khamenei.ir)

آیت الله مکارم در خصوص حکم نامه‌نگاری دختر و پسر نامحرم از طریق فضای مجازی چنین پاسخ داده‌اند:

با توجه به این که این گونه ارتباطها غالباً منشأ مفسد می‌شود، جایز نیست. (استفتاءات جدید مکارم، ج ۳، ۲۵۷)

بنابراین آنچه در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مشاهده می‌شود مانند رفتارهای زنان چه در قالب حجاب استایل‌ها و یا صفحات تبلیغاتی که زنان عموماً بدون حجاب و یا با لباسهای جذاب و رفتارهای نامناسب و مهیج و پوشیدن لباس‌های رنگارنگ و آرایش‌های مختلف چه در عکس و چه در فیلم‌های زنده برای جلب فالور و مخاطب بیشتر انجام می‌دهند نمونه‌هایی از جلب توجه اجنبی است که در کلام فقها به حرمت آن اشاره شد.

۴. راهکارها برای مدیریت ابداء زینت در فضای مجازی

برای مقابله با چالش‌های مرتبط با ابداء زینت در فضای مجازی، ضروری است که راهکارهای جامعی ارائه شود که ابعاد فقهی، فرهنگی و اجتماعی این مسأله را در بر گیرد. در ادامه، این راهکارها با جزئیات بیشتری توضیح داده شده‌اند.

۴.۱. ارتقای سواد رسانه‌ای

سواد رسانه‌ای به نوعی درک کردن و شناخت نسبت به کارکردها و کاربردهای رسانه جمعی است. مهارت سواد رسانه‌ای نوعی توانایی دسترسی، استفاده، تحلیل و ارتباط با تولیدات مختلف رسانه‌های جمعی است. (قریشی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۸۹)

افزایش آگاهی و دانش کاربران در خصوص استفاده صحیح از فضای مجازی یکی از اصلی‌ترین گام‌ها در کاهش آسیب‌ها است. این امر از طریق امور زیر میسر می‌شود.

آموزش عمومی: طراحی برنامه‌های آموزشی با محتوای دینی و اخلاقی در مدارس، دانشگاه‌ها و رسانه‌های عمومی برگزاری کارگاه‌های آموزشی: برگزاری کارگاه‌ها و سمینارهایی برای کاربران فضای مجازی در راستای شناخت پیامدهای ابداء زینت. آگاهی‌بخشی خانواده‌ها: تقویت نقش والدین در نظارت و راهنمایی فرزندان برای استفاده از فضای مجازی.

۴.۲. ایجاد قوانین بازدارنده

قوانین و مقررات شفاف و بازدارنده نقش مهمی در مدیریت محتوای منتشرشده در فضای مجازی ایفا می‌کنند. تدوین مقررات جدید: وضع قوانین جامع در خصوص ممنوعیت انتشار تصاویر یا ویدئوهایی که با اصول اسلامی مغایرت دارند. نظارت و پایش: ایجاد نهادهای نظارتی قوی برای کنترل محتوای منتشرشده در پلتفرم‌های داخلی و خارجی. جرایم سایبری: تعریف و اعمال مجازات‌های متناسب برای انتشار محتواهای نامناسب یا مغایر با شرع.

۴.۳. توسعه فناوری بومی

ایجاد پلتفرم‌های دیجیتال مبتنی بر ارزش‌های اسلامی-ایرانی می‌تواند فضای امن‌تر و اخلاقی‌تری برای کاربران فراهم کند. طراحی شبکه‌های اجتماعی بومی: توسعه شبکه‌های اجتماعی مطابق با معیارهای فرهنگی و دینی کشور. توسعه الگوریتم‌های هوشمند: استفاده از فناوری‌های پیشرفته برای شناسایی و محدود کردن انتشار محتوای مغایر با ارزش‌های اسلامی. حمایت از تولیدات داخلی: تشویق توسعه‌دهندگان داخلی برای ایجاد ابزارها و اپلیکیشن‌های ایمن.

۴.۴. تقویت نظام ارزشی و فرهنگی

بسیاری از رفتارهای نابهنجار، غیراخلاقی، غیردینی و وسوسه‌های شیطانی در فضای مجازی، ناشی از عدم بینش صحیح افراد در مسائل اعتقادی، فکری، اخلاقی، اجتماعی و عدم شناخت وافی در افعال، رفتار، انگیزه‌ها، آثار و عوارض آنها است. با دادن بینش و شناخت درست، می‌توان مرتبی را تربیت کرد، اخلاق وی را اصلاح نمود و از وقوع مشکلات روانی، رفتارهای زشت و سرنوشتی ناخواسته برای وی، پیشگیری کرد؛ از اینرو در آموزه‌های اسلامی و در همه جنبه‌های تربیتی، به‌ویژه تربیت دینی، بر این راهکار تأکید شده است. (فقیهی و نجفی، ۱۳: ۱۳۹۴) تقویت باورهای دینی و اخلاقی کاربران یکی از مؤثرترین راهکارها برای کاهش آسیب‌ها است. ترویج آموزه‌های اسلامی: تولید محتواهای جذاب با محوریت ارزش‌های اسلامی در قالب فیلم، انیمیشن، و کتاب الکترونیکی. معرفی الگوهای مثبت: نمایش نمونه‌های موفق از افرادی که با رعایت اصول اخلاقی از فضای مجازی بهره می‌برند. تعمیق معنویت: تشویق افراد به ارتباط بیشتر با آموزه‌های دینی و معنوی، از طریق برنامه‌های فرهنگی و مذهبی.

۵.۴. تقویت مسئولیت فردی و اجتماعی

برای مدیریت بهتر فضای مجازی، توجه به مسئولیت فردی و اجتماعی کاربران اهمیت ویژه‌ای دارد. افزایش مسئولیت‌پذیری: آموزش کاربران در خصوص تأثیرات رفتارهای آنان در فضای مجازی بر دیگران و جامعه. ایجاد فرهنگ نظارت اجتماعی: تشویق به نظارت همگانی و گزارش محتوای نامناسب توسط کاربران. ترویج اخلاق حرفه‌ای: تأکید بر مسئولیت تولیدکنندگان محتوا در رعایت اصول اخلاقی و دینی.

۶.۴. همکاری بین‌نهادی

مقابله با چالش‌های فضای مجازی نیازمند هم‌افزایی میان نهادهای مختلف است. نهادهای فقهی و فرهنگی: تعامل میان مراجع فقهی و سازمان‌های فرهنگی برای تدوین راهبردهای عملی. نهادهای دولتی: تقویت همکاری میان دولت و بخش خصوصی برای ایجاد زیرساخت‌های مناسب و اعمال قوانین رسانه‌های جمعی: نقش رسانه‌های ملی در ترویج الگوهای رفتاری صحیح و بازنمایی فرهنگ اصیل اسلامی.

نتیجه:

نتایج این مطالعه حکایت از آن دارد که بازنمایی غیرمحدود و فاقد نظارت کنش‌های فردی در قالب انتشار تصاویر و محتواهای تصویری در فضای مجازی، زمینه‌ساز بروز مصادیقی از «تبرج» و «ابداء زینت» شده است که با موازین شرعی و هنجارهای عرفی جامعه اسلامی در تعارض است. در این پژوهش، «ابداء» به مثابه آشکارسازی عمدی و «زینت» در سه گونه‌شناسی «باطنی»، «بدنی» و «خارجی» مورد تحلیل قرار گرفته است. استناد به آیات ۳۰ و ۳۱ سوره مبارکه نور، مؤید تکلیف شرعی مردان و زنان در رعایت حجاب و پرهیز از آشکارسازی مواضع زینت در تعاملات اجتماعی است. بر پایه ادله استنباطی فقه امامیه، پوشش «زینت ذاتی» (ناظر به بدن) در مواجهه با نامحرم از واجبات شرعی تلقی می‌شود. در

خصوص «زینت عرضی»، هرچند اصل استفاده از آن مباح است، اما اظهار محل آن مشمول محدودیت‌های فقهی است. مطابق استدلال فقها، مشاهده تصاویر زنان شناخته‌شده در فضای مجازی که همراه با ابداء زینت باشد، در مواردی که مستلزم ایجاد مفسده، ریه، تحریک شهوت یا خوف وقوع در معصیت باشد، حرام دانسته شده است. همچنین نگاه شهوت‌آمیز به تصاویر زنان ناشناس در صورت احتمال فساد یا لذت‌طلبی نامشروع، طبق دیدگاه اکثر فقها، حرام قلمداد می‌گردد. بر این مبنا، کاربران فضای مجازی از حق ذاتی برخوردار از محیطی ایمن، سالم و عاری از مصادیق تبرج و ابداء زینت ناهمسو با شریعت و عرف برخوردارند. جهت ساماندهی پدیده ابداء زینت در فضای مجازی، راهبردهای ذیل پیشنهاد می‌شود: ارتقای سواد رسانه‌ای با تأکید بر آموزش مفاهیم حریم خصوصی و حدود شرعی، تدوین قوانین بازدارنده و اصلاح ساختارهای حقوقی متناسب با چارچوب‌های فقهی، توسعه فناوری‌های بومی هوشمند با قابلیت نظارت هوشمند بر محتوا، تقویت نهادهای فرهنگی و ترویج الگوهای رفتاری مبتنی بر ارزش‌های دینی، نهادینه‌سازی مسئولیت‌پذیری جمعی در قبال آثار اجتماعی انتشار محتوا، تعمیق همکاری‌های بین‌سازمانی میان مراجع فقهی، نهادهای حاکمیتی و پلتفرم‌های مجازی.

با توجه به ابعاد پیچیده و چندلایه پدیده ابداء زینت در زیست‌بوم دیجیتال، مدیریت کارآمد آن مستلزم اتخاذ رویکردی نظام‌مند و فرابخشی است. ضروری است مراجع سه‌گانه «فقهی»، «فرهنگی» و «فناورانه» در قالب سازوکاری یکپارچه، نسبت به تدوین استانداردهای شفاف محتوایی، طراحی مکانیسم‌های نظارتی پیشگیرانه و اجرای برنامه‌های فرهنگ‌سازی عمیق اقدام نمایند. این فرایند می‌بایست همراه با بازتعریف مسئولیت‌های اخلاقی کاربران و تقویت زیرساخت‌های حقوقی منطبق بر مبانی اسلامی باشد. تحقق این راهبردها نه تنها صیانت از حریم اخلاقی جامعه را تضمین می‌کند، بلکه به عنوان مؤلفه‌ای کلیدی در ترسیم الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، نقش آفرینی خواهد نمود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع؛

فارس

۱. حسینی خامنه‌ای، علی (۱۳۸۹)، اجوبه الاستفتائات رهبر معظم انقلاب، تهران: پیام عدالت، دهم.
۲. خمینی، روح الله، و سایر مراجع (بی تا)، رساله توضیح المسائل (مراجع)، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی چا.
۳. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۸)، تفسیر المیزان، محمد باقر موسوی، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، قم.
۴. طبرسی، فضل بن حسن (بی تا)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، محمد بیستونی، بی جا: انتشارات آستان قدس رضوی، بی چا.
۵. مصطفوی، حسن (۱۳۳۸)، التحقیق فی کلمات القرآن کریم، تهران: نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اول.
۶. مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۷)، استفتاءات جدید (مکارم)، قم: نشر مدرسه امام علی بن ابی طالب (ع)، دوم، ج ۳.
۷. مکارم شیرازی، ناصر، جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، دهم، ج ۱۴.

مقالات

۱. باصری، علی (۱۴۰۲)، «نقش شبکه‌های اجتماعی در مصرف‌گرایی زنان و جوانان»، فصلنامه علمی مطالعات پیشرفت اسلامی ایرانی، شماره ۲۸، صص ۹-۳۶.
۲. خان صیمی، شعبان‌علی؛ پیشوایی، فریده؛ خان صیمی، فاطمه (۱۳۹۳)، «نقش شبکه‌های اجتماعی در باورهای دینی»، فصلنامه تخصصی مطالعات جوان و رسانه، شماره ۱۳، صص ۱۳۸-۱۱۳.
۳. عابدی تهرانی، طاهره، افشاری، فاطمه (۱۳۹۰)، «تاثیر رسانه در گسترش مصادیق بی بندباری (فرار از خانه و روابط جنسی نامشروع) و راه‌حل‌های آن»، دوفصلنامه علمی فقه و حقوق خانواده، شماره ۵۵، صص ۱۴۴-۱۳۹.
۴. فقیهی، علی نقی؛ نجفی، حسن (۱۳۹۴)، «شناسایی راهکارهای تعمیق تربیت دینی در فضای مجازی»، نشریه پژوهش نامه تربیت تبلیغی، شماره ۷، صص ۵-۳۸.
۵. قریشی، سید حمید؛ ایمانی، محمد نقی؛ ناظم، فتاح (۱۳۹۸)، «شناسایی عوامل موثر بر ارتقاء سواد رسانه‌ای و تاثیر آن بر سبک زندگی اسلامی در مخاطبین صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران»، نشریه سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، شماره ۳، صص ۱۸۸-۱۹۸.
۶. مشکات، سید حمید (۱۳۸۱)، «فقه نگاه به تصویر»، فصلنامه فقه، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شماره ۳۱.

عربی

* قرآن کریم

۱. حرالعاملی، محمد بن الحسن (بی تا)، وسائل الشیعه، قم: موسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، بی چا.
۲. (بی تا)، وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، محمد الرازی، با تصحیح ابی الحسن الشعرانی. بیروت: داراحیاء التراث العربی، بی چا.
۳. (۱۴۱۳)، من لایحضره الفقیه، مصحح: علی اکبر غفاری. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، بی چا.
۴. راغب الأصفهانی الحسین بن محمد، أبو القاسم (۱۴۱۲)، المفردات فی غریب القرآن، المحقق: صفوان عدنان الداودی. دمشق بیروت: دار القلم، الدار الشامیه، اول.
۵. قرشی بنایی، علی اکبر (۱۴۱۲)، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ششم.
۶. قمی، ابو جعفر محمد بن علی بن بابویه (صدوق)، (بی تا)، علل الشرایع، نجف: منشورات الحیدریه و مطبعتها فی النجف، بی چا.
۷. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، مصحح: علی اکبر غفاری - محمد آخوندی، تهران: دارالکتب الإسلامی، چهارم.
۸. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳)، بحار الأنوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الأطهار علیهم السلام، لبنان: داراحیاء التراث العربی، بی چا، ج ۴۳.
۹. مقدس الأردبیلی، المحقق (بی تا)، زبده البیان فی أحكام القرآن، تهران: المكتبة المرتضوية لإحياء الآثار الجعفرية، اول.

سایت:

۱. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حضرت آیت الله مکارم شیرازی.
۲. دفتر مقام معظم رهبری سید علی خامنه‌ای www.leader.ir.1403/5/10

A Jurisprudential Analysis of “Ebdā’ e Zīnat”¹ in Virtual Space with Emphasis on the Islamic-Iranian Model of Progress: Challenges and Solutions

Abstract:

With the expansion of virtual space and the widespread use of social media, concepts such as ebdā’ e zīnat (displaying adornment) have encountered new challenges. This phenomenon, from the perspective of Islamic jurisprudence (fiqh), encompasses various individual, social, and cultural dimensions that require careful examination and redefinition in the context of modern circumstances. The primary objective of this research is to conduct a jurisprudential analysis of ebdā’ e zīnat in virtual space, with an emphasis on the principles and foundations of the Islamic-Iranian model of progress, and to propose solutions to address the associated challenges. The research methodology is based on documentary and descriptive-analytical analysis, utilizing authoritative jurisprudential sources, statute laws, and related studies.

The findings of the research indicate that virtual space, due to its characteristics such as vastness, rapid information dissemination, and anonymity, can become a platform for violating religious rules (aḥkām shar‘ī) and Islamic values. This issue has particularly created significant challenges in the field of ebdā’ e zīnat and observing Islamic ḥijāb in this space. The present research proposes solutions such as enhancing media literacy, strengthening the value system based on Islamic teachings, establishing deterrent laws, and supporting indigenous technologies in line with the Islamic-Iranian model of progress. These solutions effectively mitigate harms and promote a culture of proper use of virtual space. Ultimately, emphasis on the individual and social responsibility of users plays a key role in realizing the Islamic-Iranian model of progress and safeguarding ethical and religious values.

Keywords:

ebdā’ e zīnat, virtual space, Islamic jurisprudence (fiqh), Islamic-Iranian model of progress, ḥijāb, challenges and solutions.

1. ebdā’ e zīnat (in Persian: ابداء زينت; *ibdā’ ūl-zīnah* in Arabic: ابداءالزينة) refers to displaying adornment.